

UDC 930.85 (4—12)

YU ISSN 0350—7653

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COMITE INTERACADEMIQUE DE BALKANOLOGIE
DU CONSEIL DES ACADEMIES DES SCIENCES ET DES ARTS
DE LA R.S.F.Y.

INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

XXII

Rédacteur

NIKOLA TASIC

Membre correspondant de l'Académie Serbe des Sciences et des Arts
Directeur de l'Institut des Etudes balkaniques

Secrétaire

ALEKSANDAR PALAVESTRA

Chercheur-assistant de l'Institut
des Etudes balkaniques

Membres de la Rédaction

De Yougoslavie: MILUTIN GARASANIN, ALOJZ BENAC,
RADOVAN SAMARDZIC, MILKA IVIC, CEDOMIR POPOV,
DRAGOSLAV ANTONIJEVIC, VESELIN ĐURETIC,
MIODRAG STOJANOVIC

De l'étranger: ANTHONY EMIL TACHIAOS (Thessalonique),
DIMITRIJE ĐORĐEVIC (Santa Barbara — Californie),
ALEKSANDAR FOL (Sofia), NIKOLAJ TOLSTOJ (Moscou)

BELGRADE

1991



Јоанис А. ПΑΠΑΔΡΙΑΝΟΣ
 Φιλοσοφски факултет
 Солун

ГРЧКА ШКОЛА У ЗЕМУНУ И СРБИ (XVIII И XIX ВЕК)

Апстракт — По свом геополитичком положају, српски град Земун био је значајна грчка колонија северозападног Балкана. Земунски Грци су 1794. основали своју школу — *Ellinomuseion*. Трошкова рада школе и њене библиотеке покривао је фонд основан прилозима самих Грка. Међу грчким учитељима истицали су се Димитрије Дарвар, Јоанис Турунџа и Георгије Захаријадис. Поред педагошког рада Дарвар и Захаријадис су се бавили и писањем школских приручника и преводњем грчких класика.

Везе између Грка и Срба одувек су биле тесне и блиске. Још од времена свога доласка на Балканско полуострво, Срби и други јужни Словени су били под многостраним утицајем Византије која је била настављач старогрчке културе. Штавише, не треба да заборавимо да се манастир Хиландар, тај расадник целокупног српског средњовековног образовања, налази на грчком тлу, у Светој Гори.¹ Ови пријатељски односи између Грка и Срба наставиће се и постаће још тежни после турског освајања Цариграда. Укратко, тешки услови живота који владају у грчким земљама после слома Византије приморавају многе становнике грчких крајева да пребегну у суседну Србију, где су их истоверни Срби прихватили са пријатељским осећањем. Ови грчки досељеници уграво и постају главни чиниоци у области грчко-српске привредне, друштвене и културне сарадње која свој највиши ниво достиже у XVIII и XIX веку.²

¹ В. Вујић, *Срби и Грци*, Летопис Матице Српске, 190, 2 (1897), 1—23; 191, 3 (1897), 46—73; 192, 4 (1897), 100—127.

² Д. Ј. Поповић, *О Цинцарима*. Прилози питању постанка нашег грађанског друштва, Београд 1937^а, 110 и даље; I. A. Papandrinou, "Ένας μεγάλος Μακεδόνας διάπδημος: Εύφρονιος Ραφαήλ Παπαγιαννούσης Πρόβιτης, Πνευματικοί άνδρες τής Μακεδονίας κατά τήν τουρκοκρατίαν, Thessaloniki 1972, 109—111.

Српски град Земун, по значају свог геополитичког положаја, веома рано је привукао пажњу житеља грчких области под турском влашћу, посебно оних из Тесалије, Македоније и Епира, који су овамо долазили поступно и основали једну од цветнијих грчких колонија северозападног Балкана. Већина грчких досељеника у Земуну били су влахофони, говорили су наине један латинизирани идиом који је био сличан другим латиноидним језицима западне Европе и румунском. Срби су их звали Цинцарима, Грци — Куцовласима, а Германи — Аромунима.³

Земунски Грци су основали своју школу тек 1794. године. До тада су њихову децу поучавали приватни учитељи или су их слали у школу коју је издржавала православна општина и која је била заједничка како за Грке тако и за Србе и остале православце. Пажње је достојна и чињеница да су ови приватни учитељи грчку децу учили поред грчког и српски језик, јер им је овај језик био неопходан за њихово будуће занимање. За што боље и брже савлађивање српског језика, грчка колонија у Земуну је већ 1770. године финансирала и у Венецији штампала један приручник грчкословенским писмом.⁴

Међу грчким приватним учитељима у Земуну се истицао својим образовањем, својим обимним списатељским делом и значајним доприносом српској историји књижевности — *Димитрије Дарвар*, међу Србима познат као Димитрије Николајевић Дарвар. Он је рођен 24. августа 1757. године у Клисурси, градићу у западној Македонији, који данас припада Грчкој. После првих слова научених у основној школи у родном месту, 1769. године, кад је имао тек дванаест година, дошао је у Земун, где је његов отац Никола отворио трговачку радњу. У овом граду је почео да учи српски и друге словенске језике, као и немачки. Његов учитељ словенских језика у Земуну је био Тимотеј Јовановић. Од 1773. до 1784, дакле нешто више од једне деценије, Димитрије Дарвар ће наставити своје студије у Новом Саду, Букурешту, Халеу и Лајпцигу, где ће код познатих учитеља слушати часове старогрчког језика, филологије и филозофије. Крајем 1784. године ће се вратити у Земун и почеће да поучава као приватни учитељ.⁵

Димитрије Дарвар се свим својим бићем посветио образовању грчке деце у Земуну; отуда је његов учитељски позив

³ I. A. Papadrianos, *Οι Έλληνες παροικοι του Σερβίνου (XVIII—XIX)*, Солун 1988, 11—12, 31. где је и односна библиографија.

⁴ Вид. Ст. Новаковић, *Српска библиографија за новију књижевност, 1741—1867*, Београд 1869, 11, бр. 42; Г. Михаиловић, *Српска библиографија XVIII века*, Београд 1964, 93, бр. 91; Д. Панковић, *Српске библиографије, 1766—1850*, Београд 1982, 208, бр. 120.

⁵ Despina Loukidou-Mavridou, Ioannis Papadrianos, *Dimitrios Darvaris, sa contribution à l'évolution littéraire bulgare*, A. Έλληνοβουλγαρικέ Συμπόσιο, Πρακτικά, Thessaloniki 1980, 211—213.

имао видног успеха, што показује читав низ његових ученика који ће се доцније истицати у разним друштвеним областима. Штавише, неки Дарварови ученици ће наставити дело свога учитеља, прихватајући се образовања грчке деце у дијаспори. У исто време, Димитрије Дарвар је показао живо интересовање и за образовање српске деце од које су многа била његови ученици. Зато је за њих превео са грчког на славеносербски извесна дела која су била пуна моралних поука.⁶

Конкретно, 1786. године преводи он са старогрчког на славеносербски *Христотију* Антонија Византијског. Овај превод, под насловом *Благонравије*, настао је, како и сам преводилац каже, „на ползу и на потребу славеносербске јуности“. Занимљиво је оно што Д. Дарвар доноси у предговору своме делу. „Кад сам запазио ову *Христотију*, пише грчки учитељ, поверовао сам да је веома потребна и корисна за славеносербску младеж; зато сам, колико су ми моћи допуштале, ово дело и превео на славеносербски језик, како би славенска деца могла, следећи његове поуке, да се правилно понашају и да побољшају своје етичке особине...“⁷

Тачно тринаест година касније, управо 1799, Д. Дарвар ће превести са старогрчког на славеносербски *Икону* Кевита Тивејског и *Приручник* („Ручницу“) стоичког филозофа Епиктета. Грчки просветитељ и овај свој превод посвећује драгој српској младежи и, обраћајући јој се, каже: „Теби посвећујем ову књижицу која садржи моралне поуке; она је тебе ради и написана и преведена; ова књига за тебе не представља само једног доброг учитеља, већ у себи садржи жељу и љубав за све оно што нас може учинити срећним... Прими, дакле, драга младежи, ову књижицу свим својим срцем, читај је с пажњом, а према мени, њеном скромном преводиоцу, покажи своју предусретљивост ако сам где погрешно...“⁸

У 1801. години светлост дана угледао је и трећи превод Д. Дарвара на „славеносербски“ под насловом „Зерцало Христијанскоје“. Реч је о зборнику текстова разних црквених писаца, које Дарвар преводи са грчког на српски језик. Како и сам преводилац наглашава, овај превод је настао ради „Славосербског народа“. Другим речима, Дарвар се овога пута не обраћа искључиво српској деци, већ и оним одраслим Србима који нису знали грчки језик и који су хтели да у преводу упознају мисли и поуке грчких црквених отаца.⁹

Земунски Грци су 1794. године, како смо већ рекли, били основали своју школу која је добила карактеристичан назив

⁶ Papadrianos, *Οι Έλληνες παροιμοι*, 125.

⁷ I. A. Papadrianos, *The Greeks and the Serbs as an integrated Society in Zemun during the eighteenth Century*, *Balkan Studies* 2: (1983), 573—575.

⁸ Papadrianos, *Οι Έλληνες παροιμοι*, 184—186.

⁹ Papadrianos, *The Greeks and Serbs...*, 577—579.

тога времена „Стециште грчких муза“ (Ellinomuseion).¹⁰ Овде посебно наглашавамо да је један од протагониста оснивања ове школе био велики земунски трговац Трандафил Дука, писац историјског дела у стиховима *Историја Славено-Срба*, која приказује догађаје из првог српског устанка.¹¹

Трошкови рада грчке школе као и њене библиотеке покривани су искључиво преко фонда који је био основан од прилога земунских Грка и који је био достигао двадесет једну хиљаду флорина, за оно време веома велику суму. Школа је радила на основу Статута од дванаест тачака, који је потврдила аустријска власт 1816. године.¹²

Организација грчке земунске школе до данас није била довољно позната. Постоје, међутим, многа сведочанства која ово питање могу потпуније да објасне. Конкретно, у почетку су се грчка деца уписивала и учила у основној или нижој грчкој школи. Ова школа је представљала најнижи степен њиховог образовања. По завршетку основне школе, ученици су могли да похађају тзв. *грчку школу* или вишу школу која је представљала степен њиховог вишег образовања. Ова два циклуса у њиховом образовању потрајаће готово све до последњих година рада овог *стецишта грчких муза*. Да би се, међутим, боље изводио виши циклус образовања, у временском периоду између 1820. и 1828, виша школа ће бити подељена на два одсека и тако ће се аутоматски основати, уместо дотадашњих двеју, три школе у Земуну, управо три степена образовања.¹³

Нижа и виша школа су обухватале по два разреда, а обука је у њима трајала по три семестра. Највишу власт у *Ellinomuseion*-у имали су административни директор, који је биран из редова богатијих Грка у граду, и старатељи.¹⁴

Грчка школа у Земуну, већ од свога оснивања, имала је угледне учитеље, а та чињеница допринела је да школа стекне велику славу. У ову школу слали су децу на образовање не само Грци, већ и Срби, Мађари, Немци из Земуна, Београда и других градова.¹⁵ „Значајнија од грчке школе у Београду“, пише српски научник и путописац Сретен Л. Поповић, „била је грчка школа у Земуну, која је многој деци грчких и српских угледних породица користила као једна врста више образовне

¹⁰ Вид. Φιλολογικός Τηλέγραφος ήτοι Ἑλληνικοῦ Τηλεγράφου Φιλολογικά, Wien, 1820, св. 6, 47—49, 51; св. 20, 156.

¹¹ Papadrianos, *Οι Ἕλληνες πάροικοι* 131, 195—197.

¹² Φιλολογικός Τηλέγραφος, 1820, св. 47; I. Sopran, *Monographie von Semlin und Umgebung*, Semlin 1890, 545; П. Марковић, *Земун од најстаријих времена до данас*, Земун 1896, 112.

¹³ Φιλολογικός Τηλέγραφος 1820, св. 20, 159; Завичајни музеј Земуна, sign. K 75.

¹⁴ Papadrianos, *Οι Ἕλληνες πάροικοι*, 136 и даље.

¹⁵ Φιλολογικός Τηλέγραφος, 1820, св. 6, 48.

установе".¹⁶ Ово може само да потврди још и чињеница да је грчка школа у Земуну 1802, дакле неколико година после оснивања, бројала 88 ученика.¹⁷

Међу грчким учитељима у Земуну посебно издвајамо она имена која су имала значјнију улогу у образовању српске деце и општедуховног живота Срба. Пре свих издвајамо Јоаниса Турунцу који је учитељевао од 1806. до 1810. године. Он је био познат и пре него што је постао учитељ, а био је пореклом из Сјатисте, градића у западној Македонији. Пре свога брата Теохариса који је живео у Бечу, веома је рано пристао уз ослободилачки покрет Риге од Фере и постао један од главних преносилаца његових идеја у Земуну. Овде подсећамо да је брат Јоаниса Турунце, Теохарис, заједно са Ригом од Фере нашао мученичку смрт, када су их Турци убили јуна 1798. године у Небојшиној кули у Београду.¹⁸

Најзначајнији догађај у учитељском раду Ј. Турунце јесте да је код њега учио доцније познати српски песник Сима Милутиновић Сарајлија. Овај догађај треба датирати после јуна 1807. године, када је Сима Милутиновић, заједно са својим школским другом Димитријем Давидовићем, био избачен из гимназије у Сремским Карловцима, зато што је читао забрањене књиге и што је писао смеле стихове.¹⁹

У својој аутобиографији, Милутиновић подвлачи очинску љубав с којом га је Турунца прихватио и у исто време нам пружа занимљива обавештења о напредном систему наставе, који је примењивао његов грчки учитељ. По речима Симе Милутиновића, Ј. Турунца је велики значај придавао хуманистичким наукама и није инсистирао на оптерећивању ученика сувишним знањима; при учењу веронауке много је пазео на избор материје, настојећи, с једне стране, да пренесе само она теолошка знања која могу да помогну у облагоробивању човека, избегавајући, с друге стране, учење оних догми које су скривале у себи хипокризију и фанатизам. Грчки учитељ је посебно симпатисао просвећене монахе и радо је ступао у њихово друштво, док је фанатике редовно избегавао. Великот и напредног реформатора српске просвећености Доситеја Обрадовића ценио је у свакој прилици која му се указивала.²⁰

Овај хуманистички систем наставе Ј. Турунце побудио је живо интересовање младога Сарајлије, који је потпуно постао

¹⁶ Вид. Тодор Стефановић Виловски, *Стари Београд. Постанак и развитак српске вароши и културне и друштвене прилике у њему (1820—1850)*, Српски књижевни гласник, 26 (1911) 309.

¹⁷ Поповић, *О Цинцарима*, 220 (друго издање).

¹⁸ Paradrianos, *От Еλληνες παροικοι*, 155.

¹⁹ М. Б. Милићевић, *Поменик знаменитих људи у српскога народа новијег доба*, Београд 1988, 363.

²⁰ Сима Милутиновић Сарајлија, *Животопис*, Књижевна историја 33 (1976), 180.

привржен своме учитељу. Његово школовање поред једног таквог учитеља, његова приљезност, те читање великог броја грчких књига у библиотеци грчке школе града Земунa и свакодневно друговање са грчким ученицима условили су да Сима Милутиновић доста добро научи новогрчки језик.²¹ Познавање овога језика видно ће му помоћи доцније у његовом песничком стваралаштву. Отуда, када је 1826. године сакупио грађу за писање епа *Сербијанка*, поред осталих извора користио је и црпео грађу и из *Историје Славено-Срба* Трандафила Дуке, објављене 1807. године на грчком језику. Ову чињеницу лако може да провери сваки онај који би упоредио текстове ових дела у стиховима. У ствари, многа поглавља Дукине *Историје* и Милутиновићеве *Сербијанке* носе исти наслов; излагање многих појединости има исти редослед у оба дела; и најзад, како *Историја Славено-Срба* тако и *Сербијанка* доносе углавном ратне догађаје и избегавају да опишу и окарактеришу устаничког војска Караборба и остале српске војсковође.²²

Поред Ј. Турунце, за нашу тему је занимљив и један други учитељ у Земуну; реч је о Георгију Захаријадису или Папазахарију, познатом код Срба као Георгије Захаријевић. Он је рођен 26. јула 1778. године у тесалијском градићу Тирнаву. У почетку је похађао школу у Трикали код учитеља Стефана Стамкидиса, а доцније своје школовање наставио је у Тирнаву код учитеља Јаниса Пезара, који је био познат по свом дубоком познавању старогрчких писаца. Од овога свога учитеља Захаријадис је стекао завидно класично образовање, што му је касније помогло да са успехом преводи на српски језик дела старогрчких писаца. Око 1797. године преселио се у Земун, где је почео да учи српски и друге словенске језике. У септембру 1799. грчка колонија у Земуну, ценећи његово образовање, прихватила је Захаријадиса да предаје у њиховој школи. (Одређена му је и годишња плата у износу од 500 флорина или 800 гроша. Још му је додељено бесплатно коришћење стана са грејањем.)²³

Грчка школа у Земуну, како смо и раније приметили, бројала је тада 88 ученика. Да би образовао тако велики број ученика Захаријадис је радио с љубављу и методично. Он је показивао исто занимање према свим ученицима, били они грчког или српског порекла. Отуда, да би задовољио језичке потребе својих словенских ученика, он 1803. године објављује један грчко-словенски речник који нам је познат и по

²¹ Исто, 180.

²² Вид. детаљније: Papadrianos, *Οι Έλληνες πάροικοι*, 201—202.

²³ I. A. Papadrianos, *Der griechische Gelehrte Georgios Zahariadis und sein Beitrag zum slavischen Schrifttum im 19. Jahrhundert*, *Balkan Studies* 17/1 (1976), 79—82.

грчком наслову — Λεξικόν Ῥωμαϊκοσλαβωνικόν и по словенском називу *Речник грчко-славенски*.²⁴

Овај речник, штампан о трошку грчког школског братства у Земуну, почиње уводом (стр. 1—10), где се на грчком и на словенском доносе двадесет и четири слова, разматра се такође и њихова подела на сугласнике и на самогласнике, даје се подела речи на слоге и најзад, излажу се осам врста речи. После увода следи читав низ именица (стр. 1—66). На левом делу сваке странице даје се грчка именица, док се на десном делу иста реч даје у преводу на „славено-сербски језик“. На овом месту, међутим, уводи нову класификацију. Наиме, не ставља именице алфаветским низом већ их, по аналогiji на њихово значење, дели на 18 поглавља. Другим речима, овде он следи поделу „по предмету“.

У наставку речника даје се један каталог глагола (стр. 67—115), који се употребљавају у свакодневном говору. Као и у одељку о именицама тако и овде у левом ступцу сваке странице нижу се глаголи, док се у десном ступцу даје превод на „славено-сербски језик“ сваког глагола. Овде се, међутим, глаголи излажу у алфаветском низу и не следи подела „по предмету“, као што је то случај код именица. Осим каталога одређених глагола, Захаријадис је сматрао неопходним да у овом делу свога речника изложи и начин како се који глагол мења по временима. Напослетку, *Грчко-славенски речник* се завршава са десет дијалога (стр. 116—136), који се воде између два младића, Јаниса и Теофила. Разговор се води о *благочестију* — Περὶ εὐσεβείας.

Овај речник, како и сам аутор каже, писан је „ради славеносербске јуности“ која се образовала у грчкој школи у Земуну. Судећи, међутим, по сачуваним историјским подацима, грчко-словенски речник Г. Захаријадиса употребљаван је за учење напамет грчких речи и њиховог значења на славено-сербском језику, у оквиру једног предмета обавезног за све ученике другог разреда ниже школе.²⁵ Тако су поред српских и грчки ученици користили овај речник, јер им је омогућавао да науче неопходне словенске речи које су им биле веома корисне у њиховим будућим трговачким пословима.

Г. Захаријадис је предавао у овој школи до 1806. године. Тада се изненада повукао а на његово место је дошао Ј. Турунца, о коме смо раније већ говорили. Не знамо разлоге овога Захаријадисовог изненадног повлачења, јер извори којима располажемо о томе ништа не говоре. Колико толико, ови исти извори нас ипак обавештавају да ће Г. Захаријадис, после

²⁴ Потпунији наслов овога речника вид.: Новаковић, *Српска библиотека*, 57, бр. 245; *Каталог књига на језицима југословенских народа*, 1519—1867. Издање Народне библиотеке Србије, Београд 1973, 124, бр. 779.

²⁵ Φιλολογικὸς Τηλέγραφος, 1820, св. 20, 159.

четири године, управо 1810, прихватити да поново предаје у овој школи. Годину дана касније, дакле 1811, овај грчки учитељ је постао управитељ грчке школе у Земуну.²⁶

Г. Захаријадис ће у грчкој земунској школи предавати до краја 1820, а већ почетком наредне године ће прећи у други српски град Шабац, где прихвата да предаје српској деци граматику и филологију. Најзначајнији догађај Захаријадисовог другог учитељевања у Земуну био је што је тада код њега учио Илија Гарашанин, највећи политички ум Србије у XIX столећу.²⁷

Као и у току свог првог учитељског периода, Захаријадис је наставио да се живо бави својом професијом. У својим предавањима он је методичан и сам прикупља и обрађује грађу за своја предавања. Отуда, да би помогао својим ученицима у настави граматике, посебно синтаксе, он 1816. године објављује опширну граматику грчког језика.²⁸

Захаријадис ово своје дело посвећује Лукијану Мушицком, према коме је гајио дубоко поштовање. У посвети писаној на грчком и славеносербском језику Г. Захаријадис подвлачи значајан допринос архимандрита Мушицког српској писмености.²⁹

Разлоге који су га подстакли да напише *Грчку граматику* сам објашњава у посвети упућеној ученицима. У тој посвети износи да је у настави граматике и синтаксе, поред ученика, и он сам губио драгоцену време, па је стога и одлучио да објави своја предавања.³⁰

Ово дело грчког учитеља подељено је на два већа одељка: први (стр. 32—268) обухвата етимологију, а други (стр. 269—403) — садржи синтаксу. Први део је коришћен као помоћни приручник за наставу *етимолошког дела граматике* који се учио у првом разреду највише школе (трећег степена образовања). Други део овога школског приручника користили су ученици другог разреда исте школе који су имали да прате наставу *синтаксе свих врста речи*.³¹

Захаријадисова *Грчка граматика* пак требало је да упоредо служи и српској и немачкој деци која су учила у грчкој школи у Земуну. Стога је њен аутор сматрао неопходним да нека места, посебно наслове у садржају, преведе и на славеносрпски и на немачки језик. Тако на 32. страници ове граматике читамо следеће: „Постоји осам врста речи: 1. Το 'Ἄρθρον, Член, das Geschlechtswort. 2. Το 'Ὄνομα, Имя, das Nennwort. 3. ἡ Ἀντωνυμία

²⁶ Papadrianos, *Georgios, Zachariadis*, 82—83.

²⁷ Милићевић, *Поменик*, 93—94; Поповић, *О Цинцарима*, 221 (ар. изд.).

²⁸ Потпунији наслов ове граматике вид. *Dimitrios, S. Ginis-Valerios G. Mehas, 'Ελληνική Βιβλιογραφία*, 1. Атина 1939, 144, бр. 895.

²⁹ Ова посвета обухвата првих седам страница Захаријадисове грчке граматике, које су непагиниране.

³⁰ Вид. *Georgios Zachariadis, Γραμματικὴ Ἑλληνικῆ*, Wien 1816, 8.

³¹ Papadrianos, *Οἱ Ἑλληνες πάροιχοι* 193.

Местоимение, das Fürwort. 4. Тб 'ρῆμα, Глагол, das Zeitwort итд“

Посебно је занимљив преводилачки рад овога грчког учитеља. Године 1807. Захаријадис преводи, за потребе славено-сербског јуношества, на славеносербски језик спис *О васпитању деце*, Плутарха из Херонеје, као и дело *Савет Демонику* беседника Исократа. Оба ова превода су објављена у Будиму, у једној књизи.³²

Захаријадисова одлука да преводи старогрчке писце тесно је повезана са духовним кретањима у српском народу тога доба. Док су, наиме, до средине 18. века у Србији преводени готово искључиво црквени писци литургијског и дидактичког карактера, од тада су упоредо преводена и дела старогрчких аутора. Будући да је Захаријадис пре свега учитељ, његово преводилачко дело настоји да постигне чисто дидактичке циљеве. Стога од хеленских писаца одабира и за српску младеж преводи Плутарха и Исократа, чија су дела пуна моралних поука. Осим тога, не треба заборавити да су дела ове двојице хеленских писаца, због свог дидактичког садржаја, у 18. веку увелико проучавана у разним школама код балканских народа.³³

Годину дана касније, наиме 1808, Захаријадис ће са старогрчког на новогрчки и славеносерпски превести још један Плутархов спис под насловом *Γαμικὰ παραγγέλματα (Зерцало супружества)*.³⁴ Овога пута, међутим, пажња грчког педагога није била усмерена само на српску децу већ и на одрасле, зреле људе који су знали српски и новогрчки језик. Њих жели Захаријадис преко превода да упозна са садржајем дела у коме антички писац показује супружницима начин како да се међусобно понашају да би им живот био хармоничнији.³⁵ Овај Захаријадисов превод Плутархова дела наишао је на непосредан и широк одјек у словенском свету. Тако је 1808. године, велики српски просветитељ Д. Обрадовић, овај Захаријадисов превод, одмах по његовом изласку, узео као узор и објавио под својим именом један други превод овога Плутарховог дела.³⁶

³² Новаковић, *Српска библиографија*, 71, бр. 318; *Каталог књига*, 313, бр. 2003; Упор. Јован Грчић, *Наша преводна књижевност у другој половини 18. и у првој четвртини 19. века*, Гласник Историског друштва у Новом Саду, 5 (1932), 44.

³³ Alexandru Duțu, *Les livres de sagesse dans la culture roumaine*, Bukarest 1971, 80, № 109; Ariadna Camariano-Cioran, *Les Académies principières de Bucarest et de Jassy et leurs professeures*, Thessaloniki 1974, 157—159.

³⁴ Потпуни наслов овога превода види: Новаковић, *Српска библиографија*, 74—75, № 336; *Каталог књига*, 313, № 2004; Панковић, *Српске библиографије*, 246, № 413.

³⁵ Paradijanos, *Georgios Zachariadis*, 87.

³⁶ Богдан Стевановић, *Историја хеленске књижевности*, Београд 1968, 144, изнео је мишљење да је Доситеј Обрадовић са грчког оригинала превео Плутархово дело *Зерцало супружества*. Међутим, М. Сто-

Г. Захаријадис ће наставити свој преводилачки рад и после одласка из грчке школе у Земуну. Међутим, проучавање његовог преводилачког стваралаштва и у овом периоду прелази оквире и циљеве овога рада.

У међувремену, слава коју је већ била стекла грчка школа у Земуну, ширила се све више. То управо може да потврди чињеница да се број ученика ове школе, са 88 у 1802. години, знатно увећао и 1823. достиже бројку од 123 слушаоца. Управо тада, како нас обавештавају неки подаци, школе у Трсту и Бечу, које су се веома разликовале од других грчких школа у Аустрији, бројале су — прва 185 а друга 70 ученика. Грчка школа у Земуну, наиме, по броју ученика је била на другом месту, надмашивши и саму школу у аустријској престоници.³⁷

Ово је међутим, било и последње бројно увећање ученика у овој школи. Од краја четврте деценије XIX века грчка школа у Земуну је почела да губи свој ранији углед. Број ђака се из дана у дан све више смањивао. Године 1875. ова грчка школа је имала само шест ученика (два грчка, три српска и једног немачког), а годину дана касније (1876), школа ће престати са радом због потпуног недостатка ученика.³⁸

Школски фонд се и даље пунио, као и раније. Године 1879. новчана сума у фонду достигла је четрдесет три хиљаде флорина. На иницијативу Георгија Павла фон Спирта, који је био председник грчког школског братства, земунски Грци ће најзад предати „браћи“ Србима свој богати школски фонд.³⁹

Узорна сарадња између наша два истоверна народа није престала са затварањем ове, као и оних других школа које су Грци оснивали у северозападним областима Балкана. После стицања националне независности, Срби и Грци убрзано напредују у духовном животу, оснивају значајне научне центре и размењују резултате научних истраживања. У наше време све то постаје разнородније и разубеније.

јановић у својој критици књиге Б. Стевановића, објављеној у часопису Жива антика 12 (1971), 346, показао је да Доситеј није превео Плутархово дело са оригинала, већ се ослонио на превод Г. Захаријадиса.

³⁷ Вид. Papadrianos, *Οι Έλληνες πάροικοι*, 160, где је и односна библиографија.

³⁸ Поповић, *О Цинцарима*, 222, друго издање.

³⁹ Papadrianos, *Οι Έλληνες πάροικοι*. 177.

THE GREEK SCHOOL OF ZEMUN AND THE SERBS (18th—19th c.)
Ioannis A. Papadrianos

Summary

Owing to its important geopolitical position, the Serbian town of Zemun has been attracting the attention of the inhabitants of Turkish-occupied Greek territory from as early as the seventeenth century. They started to make their way there and gradually established one of the most flourishing Greek colonies in the north-western Balkans. Little is known about the educational system attended by the Greek children of Zemun; however, the historical documentation which the author has recently brought to the attention of scholars sheds considerable light on the subject.

At first, the Greeks of Zemun had their children educated by private tutors. It is interesting to note that these tutors taught their young protégés both the Greek and the Serbian language, the latter having been essential to them in their future careers. One Greek tutor from Zemun was distinguished for his wide learning, his considerable literary output, and his notable contribution to Serbian literature: he was Dimitrios Nikolaou Darvaris (1757—1823), known to the Serbs as Dimitrije Nikolajević Darvar. He also took a lively interest in the education of the Serbian children, many of whom were his pupils. For their benefit and moral edification he translated a number of improving works from Greek into Serbian: Antony Byzantinus's *Ἡρώσηβειο* (Blagonaravije) in 1786; Cebes the Theban's *Πινας* (Ikona) and the Stoic philosopher Epictetus's *Ἐνχειρίδιον* (Ručnica) in 1799; and the *Κοσμητήριον τῶν χριστιανῶν* (Zercalo Hristianskoje) in 1801.

In 1794, the Greeks of Zemun established their own community school, which rapidly won renown. The school offered three levels of study, and was attended by the children of not only the Greeks, but also the Serbs, Hungarians, and Germans of Zemun, Belgrade, and other areas of what is now the Federal Republic of Yugoslavia. Some of the school's teachers made an important contribution both to the education of the Serbian children and to the intellectual life of the Serbs in general. One of them was Ioannis Touroundzas, who taught there from 1806 to 1810; among his students was Sima Milutinović-Sarajlija, who became a celebrated poet. Another was Georgios Zahariadis, who taught at the school from 1799 to 1806 and from 1810 to 1820; one of his pupils was Ilija Garašanin, who became Serbia's greatest political genius of the nineteenth century. Not only a teacher, Zahariadis was also a prolific writer of works addressed to the young Serbs who were so dear to his heart: in 1803 he published a splendid Greek-Slavonic dictionary, the *Rečnik grečesko-slavenski*; in 1816 he brought out a weighty Greek grammar; in 1807, again for the benefit of young Serbs, he translated into Serbian Plutarch's *Περὶ παιδῶν φρονήσῃ* (O vospitaniji detej) and Isocrates's *Προαίτιαις πρὸς Ὀσμύνησιον* (O blagonraviji junosti); and in 1808 he translated another of Plutarch's works, the *Præcepta coniugalia* (Zercalo supružestva).

The Greek school of Zemun operated until 1876, when lack of students forced on its closing down. The Greeks donated the school's substantial funds (43,725 florins) to their Serbian "brothers".

